

*Stručni članak*

Primljeno 11. 5. 2019, prihvaćeno za objavljivanje 17. 9. 2019.

**Doc. dr. Nermin Tufekčić**

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici  
arebica@windowsslive.com

## **KVALITET RAZVOJA EKOLOŠKE SVIJESTI KROZ ISLAMSKO ODGOJNO DJELOVANJE U ŠKOLI**

### ***Sažetak***

*Cilj ovog rada bio je ispitati kvalitet razvoja ekološke svijesti kroz islamsko odgojno djelovanje u školi: na temelju stavova nastavnika Islamske vjeronauke ustanoviti u kojoj mjeri su sadržaji ekologije u osnovnoškolskim udžbenicima Islamske vjeronauke u funkciji razvoja ekološke svijesti kod učenika, te ispitati stavove nastavnika o faktorima utjecaja i aktivnostima u školi u funkciji razvoja ekološke svijesti kod učenika.*

*Od istraživačkih metoda korišteni su metoda teorijske analize i deskriptivno-analitički Survey metod, a od tehnika anketiranja. Od istraživačkih instrumenata korišteni su Upitnik za nastavnike o ekologiji (UpN – Kundačina, 1998) i Skala ekoloških vrijednosti (SV-3, Kundačina, 1998). Istraživački uzorak sačinjavalo je 120 nastavnika iz osnovnih škola i 120 profesora srednjih škola.*

*Rezultati istraživanja pokazali su da nastavnici smatraju kako sadržaji u udžbenicima Islamske vjeronauke nisu u dovoljnoj mjeri oblikovani tako da budu u funkciji razvoja ekološke svijesti kod učenika, te su potvrdili da nastavnici ne daju podjednak značaj svim faktorima utjecaja i aktivnostima u školi u funkciji razvoja ekološke svijesti kod učenika: najveći utjecaj na stavove mladih prema životnoj sredini ima porodica, slijede je škola, zatim mas-mediji, vršnjaci, a najmanji utjecaj ima slobodno vrijeme.*

*Kao zaključak se izdvaja potreba intenziviranja islamskog odgojnog djelovanja u školi u funkciji razvoja kvaliteta ekološke svijesti učenika.*

**Ključne riječi:** ekološka svijest, odgojno djelovanje, faktori ekološkog odgoja, odgojni mediji

## Uvod

Brojni su religijski tekstovi (Nasr, 1992; Adilović, 2001; El-Kardavi, 2005; Begović, 2007; Karić, 2008; Elsergani, 2012) koji govore o ekološkom djelovanju, ekološkoj kulturi, ekološkom odgoju, ekološkoj svijesti, faktorima ekologije i sl. Opći zaključak je da su religije afirmativno orijentirane prema ekologiji i da u svom učenju sadrže stavove koji se odnose na ekološka pitanja. U našem radu prvenstveno nas zanima stav islama o ekologiji. Mnoga su mišljenja islamskih učenjaka koja ukazuju da podvođenje islama pod termin religija nije adekvatan i da je islam puno potpuniji pojam i termin. Religija se može koristiti za ostale vjere, dok islam ne treba svoditi pod taj termin, mada to pitanje zahtijeva posebnu raspravu na drugom mjestu.

Religijsku argumentaciju za razvoj ekološke svijesti izvodimo i iz činjenice da Stvoritelj, Allah Uzvišeni, na nekoliko mjesta u Kur'anu govori o tome kako ništa nije uzalud i bez svrhe stvorio, te kako je sve u skladu i sa mjerom stvoreno. "Za one koji i stojeći i sjedeći i ležeći Allaha spominju i o stvaranju nebesa i Zemlje razmišljaju: Gospodaru naš, Ti nisi ovo uzalud stvorio; hvaljen Ti budi i sačuvaj nas patnje u Vatri!" (Kur'an, Korkut, 3:191). Allah Uzvišeni je svojim stvaranjem uspostavio balans i red na Zemlji te poziva čovjeka da održava taj red, dajući mu na korištenje i upravljanje to što je On Uzvišeni stvorio. "On je za vas sve što postoji na Zemlji stvorio, zatim je Svoju volju prema nebu usmjerio i kao sedam nebesa ga uredio; On sve zna." (Kur'an, Korkut, 2:29). Upravo težnja za očuvanjem zdrave životne sredine je očuvanje ravnoteže na Zemlji, kako islam i traži od čovjeka. Poremećaji u prirodi oko nas i jesu produkt čovjekovog odstupanja od uzvišenih kur'anskih principa. Intenciju zdravog ekološkog odnosa među Allahovim stvorenjima prepoznajemo na mnogim mjestima u islamskom učenju. Poslanik Muhammed, s.a.w.s., uči nas da čak ni lov iz hobija nije dozvoljen, ili da, čak, nije dozvoljeno klati životinje osim ako to nije strogo za jelo i potrebe čovjeka. Iz ovakvog nauka prepoznajemo ekološke odgojne smjernice koje islam traži od svojih sljedbenika.

Allah Uzvišeni instruiira vjernike kako da se ophode prema svojoj okolini: „I ne pravite nered na Zemlji, kad je na njoj red uspostavljen, a Njemu se molite sa strahom i nadom; milost

Allahova je doista blizu onih koji dobra djela čine.“ (Kur'an, Korkut, 7:56) Zar današnje stanje ekološke krize nije posljedica čovjekovog nemara i nereda kojeg pravi po Zemlji!? Vjernik islama je duboko svjestan malenkosti svoga bića, znajući za Allahove, dž.š., riječi: „...On vas od zemlje stvara i daje vam da živite na njoj!...“ (Kur'an, Korkut, 11: 61), kao i riječi: „Stvaranje nebesa i Zemlje je sigurno veće nego stvaranje roda ljudskog, ali većina ljudi ne zna.“ (Kur'an, Korkut, 40:57)

Ekologija u Kur'anu i hadisu je, svakako, tema dovoljno vrijedna i obimna sama za sebe, a ovdje ćemo spomenuti neke činjenice koje dovoljno govore o prisutnosti ekologije u islamskim izvorima. „Drveće, voćke, i vrtovi se spominju na više mjesta u Kur'anu. Na primjer, riječ drvo i njegovi sinonimi se ponavljaju 22 puta u Kur'anu, a riječ voće i njegovi sinonimi, spominju se 26 puta. Riječ sadnica se ponavlja 26 puta, i riječ vrt i njeni sinonimi, ponavljaju se 3 puta. Riječ džennet, u jednini i množini, ponavlja se 138 puta u Kur'anu“ (Elsergani, 2012: 20).

Puno je prelijepih kur'anskih opisa prirodnih ljepota, kao i hadisa poslanika Muhammeda, s.a.w.s., koji teže da kod čovjeka oblikuju osjećaj poštovanja prema prirodi i njenim zakonitostima koje je uspostavio Allah, dž.š. „Brojni su ajeti koji govore o biljkama, voću, povrću, rastu, razvoju, klijanju, oplodnji i oprašivanju, svitanju, izmjeni dana i noći, vjetrovima, ljepoti bilja, baščama, izvorima, kiši, rosi, pašnjacima, devama, pticama, komarcima, kravi, zmiji, ribi, konjima, vuku, muhi, mravu, ovcu, žabi, pauku, leptiru, slonu, majmunu, psu, kozi, itd. Odvija se živa suradnja i borba za opstanak životinja, biljaka, brda i ljudi.“ (Karić, 2008: 64-69)

Poslanikova, s.a.w.s., praksa prepuna je predivnih ekoloških izjava i primjera, kao što su: „Nema ni jednog muslimana koji zasadi sadnicu ili posije usjev, od koga što god pojede ptica, čovjek ili životinja, a da mu se to sve ne računa posebnom sadakom“ (El-Buhari, II, 2009: 327). Vrhunsku ekološku svijet prepoznamo u riječima Allahovog Poslanika, s.a.w.s.: „Ako držiš sadnicu u svojoj ruci, a Sudnji dan je već nastupio, čak i tad, bez imalo dvoumljenja, trebaš da posadiš tu sadnicu.“ (El-Qaradawi, 2002: 72).

Kako o vodi tako i o Zemlji nailazimo na govor Poslanika, s.a.w.s., i zajedničko tim hadisima je da Zemlja zaslužuje svaku pažnju lijepog odnosa i tretiranja: „Zemlja mi je učinjena mjestom

obavljanja namaza i sredstvom čišćenja.“ (El-Buhari, I, 2008, str. 332)

Islam u potpunosti štiti prava životinja kao Allahovih, dž.š., stvorenja, a On, Uzvišeni, najbolje zna njihova prava, u kojima nema mjesta primjerima odnosa prema životinjama kao prema djeci, što danas vidimo na primjeru zablude zapadne civilizacije vezane za kućne ljubimce. Sklad oko nas kojeg je Allah, dž.š., uspostavio je ljepota u svemu stvorenom, te primjere ljepote vidimo svuda u prirodi oko nas. Težnja očuvanja i zaštite prirodnih ljepota se ogleda u postupcima vjernika koji samim usvajanjem tewhida usvajaju zdrav odnos prema ekološkim vrijednostima. „Zaista je Allah lijep, i voli ljepotu.“ (Arif, 2000, str. 63)

Islamsko vjerovanje utemeljeno je na tewhidu, i tewhid je ishodište svakog vjernikovog postupanja. Ako neko uvažava i izvršava određene Allahove, dž.š., naredbe i poštuje Njegove, dž.š., zabrane, onda je to vjerovanje i ubjeđenje proizašlo iz tewhida. Slobodno možemo zaključiti da ishodište svakog ekološki poželjnog i prihvatljivog ponašanja i djelovanja proizlazi iz vjerovanja. Svaki vjernik dobro zna da je Allah, dž.š., Stvoritelj svega, i da Njemu sve pripada, te će spram toga zauzimati stavove prema okolini, pa i prema životnoj sredini, o kojoj je u ovom radu riječ. „Allahovo je ono što je na nebesima i ono što je na Zemlji; i Allah sve zna.“ (Kur'an, Korkut, 4:126)

## Metod

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati stavove nastavnika Islamske vjeronauke o ekologiji i o tome koliko su sadržaji ekologije u osnovnoškolskim udžbenicima Islamske vjeronauke u funkciji razvoja ekološke svijesti kod učenika, te ispitati stavove o faktorima utjecaja i aktivnostima u školi u funkciji razvoja ekološke svijesti kod učenika.

U ovom istraživanju korištena je metoda teorijske analize i deskriptivno-analički Survey metod (prema Mužić, 1999. i Fajgelj, 2004). Za prikupljanje podataka korištena je tehnika anketiranja (prema Vujević, 2002).

U istraživanju, od instrumenata, korišteni su: Upitnik za nastavnike o ekologiji (UpN – Kundačina, 1998: 120) i Skala ekoloških vrijednosti (SV-3, Kundačina, 1998: 113-114). *Upitnik*

za nastavnike o ekologiji oblikovan je kao kombinacija pitanja, tvrdnji i procjena i sastoji se od 19 ajtema. Pitanja se odnose na opća obilježja ispitanika, procjenu ugroženosti životne sredine, ocjenu ostvarenosti koncepcije ekološkog odgoja i obrazovanja, ocjenu nivoa svake od komponenti ekološke svijesti. *Skalom ekoloških vrijednosti (SV-3)* Likertovog tipa ispituje se nivo ekoloških vrijednosti na osnovu stavova. Upitnik se sastoji od 13 tvrdnji. Svaka tvrdnja pokriva kontinuum stava od najjačeg pozitivnog do najjačeg negativnog intenziteta. Upitnik je standardiziran i kao originalan preuzet za potrebe ovog istraživanja. Provjerili smo pouzdanost istraživačkog upitnika i na našem uzorku alfa-koeficijent unutarne konzistencije iznosi  $\alpha = ,706$ . Istraživački instrument pokazao se djelimično pouzdanim za izvođenje naučnoistraživačkih zaključaka o izabranom istraživačkom problemu.

Uzorak nastavnika sačinjavalo je 120 nastavnika iz osnovnih škola i 120 profesora srednjih škola, a ukupno 240 ispitanika. Bilo je 34,6% muškaraca i 65,4% žena. Po dužini radnog staža bilo je: 31,7% sa stažom do 10 godina, 34,2% sa stažom od 10 do 15 godina, 20% sa stažom od 15 do 20 godina i 14,2% sa stažom dužim od 20 godina.

Podaci su obrađeni u statističkom paketu SPSS 17, a od statističkih tehnika korištena je deskriptivna statistika i Anova.

## **REZULTATI I DISKUSIJA**

U istraživanju smo pošli od hipoteze: "Pretpostavljamo da nastavnici Islamske vjeronauke smatraju kako su sadržaji ekologije u osnovnoškolskim udžbenicima Islamske vjeronauke u funkciji razvoja ekološke svijesti, te da podjednak značaj daju svim faktorima utjecaja i aktivnostima u školi u funkciji razvoja ekološke svijesti kod učenika".

Slijedi analiza stavova nastavnika.

Nastavnici vjeronauke se smatraju obaviještenim o ekološkim problemima, jer su istraživački rezultati pokazali kako je njih 73% izjavilo da se smatra dovoljno obaviještenim, sasvim dovoljno 14%, dok se 8% nastavnika smatra nedovoljno obaviještenim, a samo 1% sasvim nedovoljno, i 4% nastavnika nisu mogli procijeniti nivo svoje obaviještenosti o ekološkim problemima.

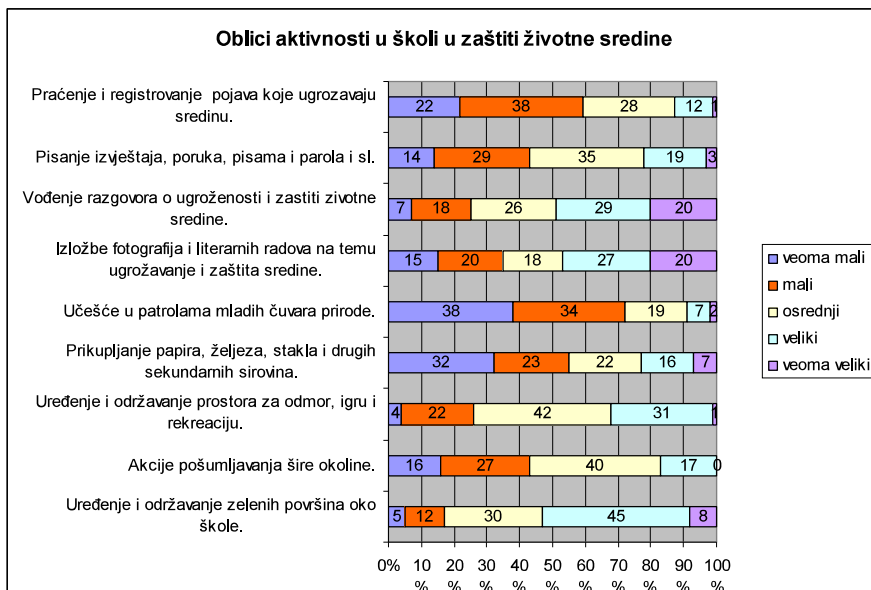
Interesantan je pokazatelj da samo 14% nastavnika živi u uglavnom očuvanoj sredini (zelene površine, rijeke, vazduh i sl.), njih 59% u osrednje zagađenoj, 24% u uglavnom zagađenoj, 2% u izrazito zagađenoj životnoj sredini, dok 1% nije mogao procijeniti nivo zagađenosti vlastite životne sredine.

Najveći broj nastavnika (63%) smatra da ni druga mjesta nisu manje zagađena od njihove životne sredine, njih 27% smatra kako je zagađenost u njihovoj sredini manja nego u drugim mjestima, dok 10% nastavnika smatra kako je njihova životna sredina zagađenija nego u drugim mjestima. Istovremeno, 49% nastavnika prognozira povećanje zagađenosti u narednom periodu, njih 37% smatra da će nivo zagađenosti ostati isti, a samo 14% nastavnika je optimistično i pretpostavlja da će doći do smanjenja zagađenosti.

Interesirao nas je stav nastavnika o nivou zastupljenosti različitih aktivnosti u školi koje su u funkciji zaštite životne sredine. Rezultati istraživanja su pokazali da je, u različitoj mjeri, u školi zastupljeno više oblika aktivnosti u funkciji zaštite životne sredine (Grafikon 1).

Rezultati istraživanja su pokazali kako su zastupljeni svi navedeni oblici aktivnosti u školi u funkciji zaštite životne sredine, ali da je stepen njihove zastupljenosti različit.

Na osnovu aritmetičkih sredina stavova nastavnika rangirali smo nivo zastupljenosti različitih oblika aktivnosti u školi u funkciji zaštite životne sredine i dobili smo sljedeći redoslijed: 1. Uređenje i održavanje zelenih površina oko škole, 2. Vođenje razgovora o ugroženosti i zaštiti životne sredine, 3. Izložbe fotografija i literarnih radova o temi ugrožavanje i zaštita sredine, 4. Uređenje i održavanje prostora za odmor, igru i rekreaciju, 5. Pisanje izvještaja, poruka, pisama i parola i sl., 6. Akcije pošumljavanja šire okoline, 7. Prikupljanje papira, željeza, stakla i drugih sekundarnih sirovina, 8. Praćenje i registriranje pojava koje ugrožavaju sredinu, 9. Učešće u patrolama mladih čuvara prirode.

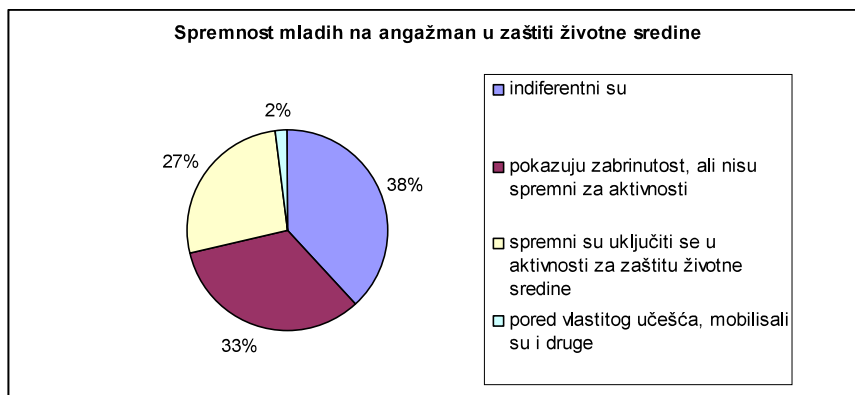


Grafikon 1. *Stavovi nastavnika o nivou zastupljenosti oblika aktivnosti u školi u funkciji zaštite životne sredine*

Vannastavne aktivnosti u kapacitetu u kojem bi mogle ne doprinose odgoju učenika za zaštitu životne sredine. To zaključujemo na osnovu stava 71% nastavnika koji smatraju da je njihov doprinos osrednji, a njih 17% smatra da je mali doprinos vannastavnih aktivnosti u odgoju učenika za zaštitu životne sredine.

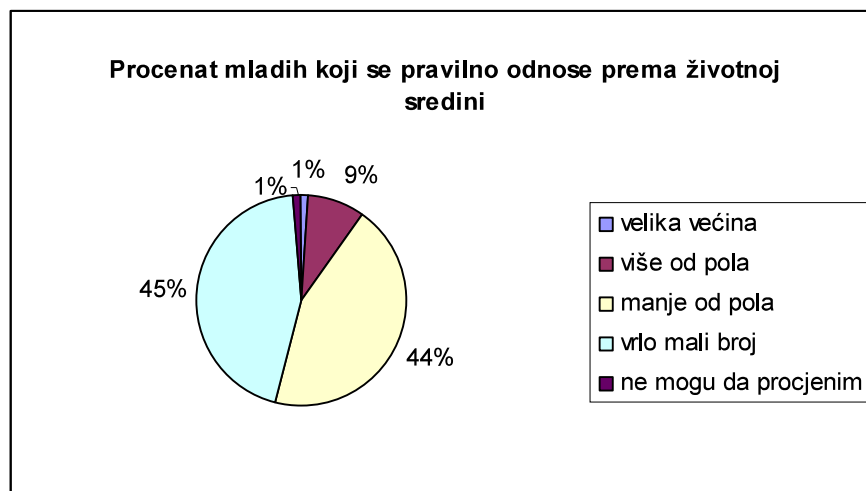
Nivo informiranosti mladih o ugroženosti životne sredine i mogućnostima njene zaštite nije na odgovarajućem nivou, što potvrđuje činjenica da samo 10% nastavnika smatra da je njihova informiranost o tome velika. Također, nivo učeničkih znanja o ugroženosti životne sredine, koja su stečena u školi, i o mogućnostima njene zaštite, nezadovoljavajući je, budući da samo 14% nastavnika smatra da je nivo znanja o tome veliki.

Rezultat ovako slabe informiranosti mladih o ugroženosti životne sredine i mogućnostima njene zaštite jeste i to da mladi u dovoljnoj mjeri na odgovarajući način i ne vrednuju značaj zdrave životne sredine, iako nije katastrofalan rezultat da samo 20% mladih na odgovarajući način vrednuje značaj zdrave životne sredine.



Grafikon 2. Stavovi nastavnika o spremnosti mladih na angažman u zaštiti životne sredine

Alarmanant je stav nastavnika po kojem je 52% mladih indiferentno prema stanju životne sredine. Ovaj rezultat osnažuje i stav nastavnika o spremnosti mladih na angažman u zaštiti životne sredine, jer 38% mladih je indiferentno, 33% mladih je zabrinuto ali nisu spremni za aktivnosti. Samo 27% mladih spremno je uključiti se u aktivnosti za zaštitu životne sredine, a samo njih 2%, pored vlastitog angažmana, u taj proces mobilizira i druge (Grafikon 2).

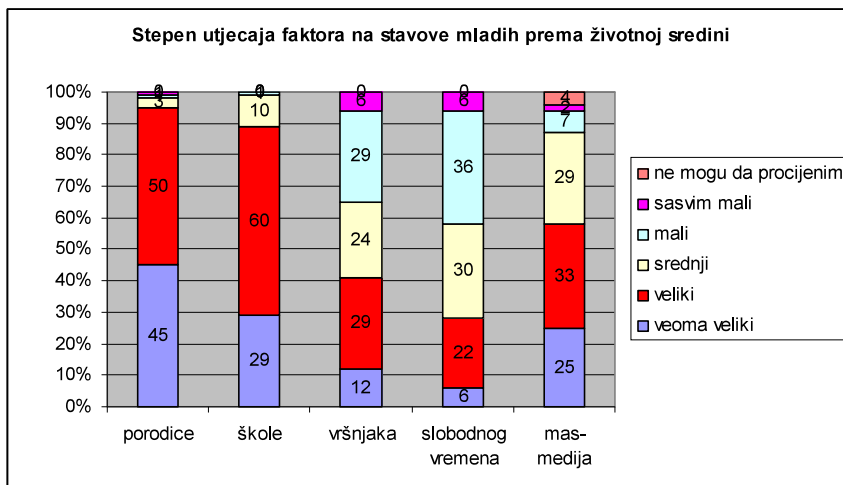


Grafikon 3. Stavovi nastavnika o procentu mladih koji se pravilno odnose prema životnoj sredini



Navedene rezultate potvrđuje i stav nastavnika o procentu mladih koji se pravilno odnose prema životnoj sredini, jer 45% nastavnika smatraju da se vrlo mali broj mladih pravilno odnosi prema životnoj sredini (Grafikon 3).

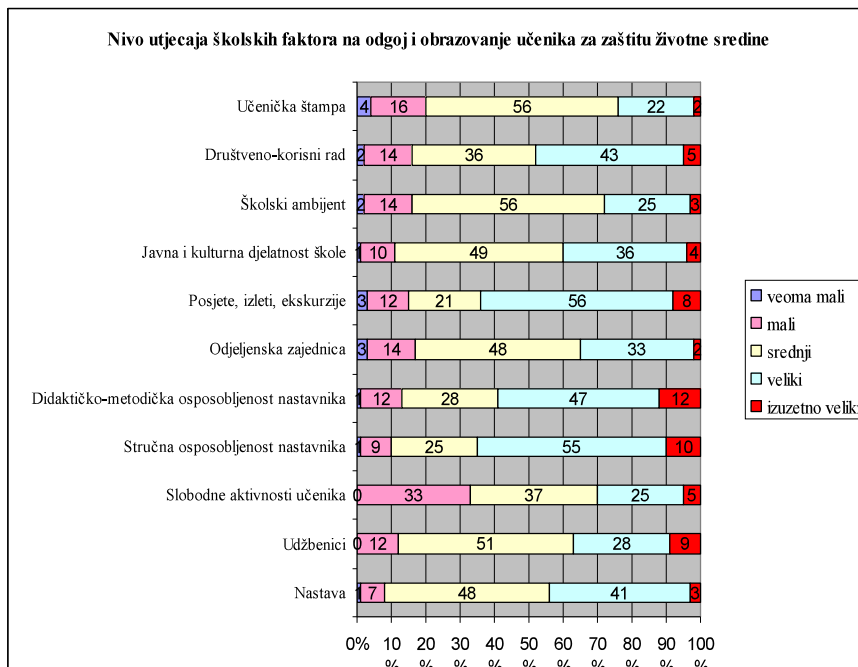
Interesirao nas je stav nastavnika o stepenu utjecaja faktora koji utječu na stavove mladih prema životnoj sredini (Grafikon 4).



Grafikon 4. Stavovi nastavnika o stepenu utjecaja faktora na stavove mladih prema životnoj sredini

Iz grafičkog prikaza 4 vidljivo je da nastavnici smatraju da najveći utjecaj na stavove mladih prema životnoj sredini ima porodica, slijede je škola, zatim mas-mediji, vršnjaci, a najmanji utjecaj ima slobodno vrijeme.

Rangirali smo stavove nastavnika o stepenu utjecaja školskih faktora na odgoj i obrazovanje učenika za zaštitu životne sredine, a na osnovu aritmetičkih sredina, te dobili sljedeći redoslijed: 1. Stručna osposobljenost nastavnika, 2. Didaktičko-metodička osposobljenost nastavnika, 3. Posjete, izleti, ekskurzije, 4. Nastava, 5. Društveno-korisni rad, 6. Udžbenici, 7. Javna i kulturna djelatnost škole, 8. Odjeljska zajednica, 9. Školski ambijent, 10. Slobodne aktivnosti učenika i 11. Učenička štampa (Grafikon 5).



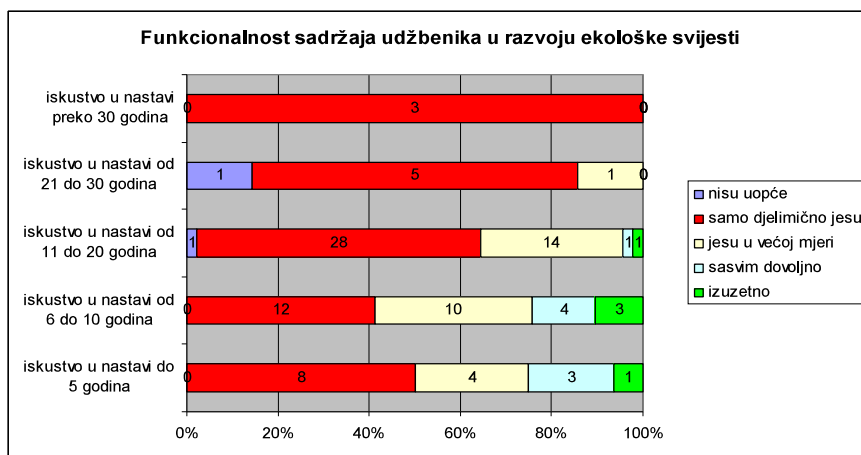
Grafikon 5. Stavovi nastavnika o nivou utjecaja školskih faktora na odgoj i obrazovanje učenika za zaštitu životne sredine

Istovremeno, interesirao nas je stav nastavnika o nivou njihove stručne osposobljenosti za obrazovnu i odgojnu funkciju na zaštiti i unapređivanju životne sredine. Samo 18% nastavnika smatra se u potpunosti osposobljenim za obrazovnu i odgojnu funkciju na zaštiti i unapređivanju životne sredine, a 54% njih se smatra osrednje stručno osposobljenim za taj proces. Zaključujemo da se u educiranju nastavnika vjeronauke nije stavio akcenat na razvoj kompetencija nastavnika za implementaciju obrazovne i odgojne funkcije osnovnoškolske Islamske vjeronauke u zaštiti i unapređivanju životne sredine. Između ostalog, i u tome možemo pronalaziti razloge za loše stanje u adekvatnoj informiranosti mladih i njihovoj angažiranosti za brigu o životnoj sredini.

Krećući se direktnije prema istraživačkom cilju ovoga rada, interesirao nas je stav nastavnika o doprinosu osnovnoškolske Islamske vjeronauke ekološkom odgoju i obrazovanju učenika. Tako, 15% nastavnika smatra da je doprinos mali, njih 60%

doprinos procjenjuje osrednjim, 23% velikim i 2% nastavnika doprinos procjenjuje veoma velikim.

Nastavnici osnovnoškolske Islamske vjeronauke smatraju da sadržaji u udžbenicima nisu u dovoljnoj mjeri oblikovani tako da budu u funkciji razvoja ekološke svijesti kod učenika.

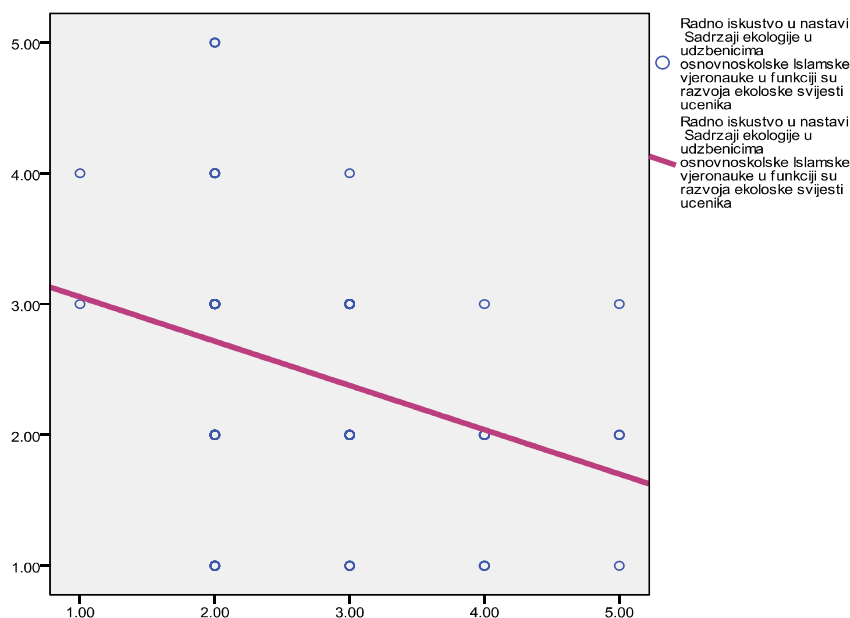


Grafikon 6. Stavovi nastavnika o funkcionalnosti sadržaja udžbenika u razvoju ekološke svijesti

Istraživački rezultati pokazali su kako 56% nastavnika smatra da su sadržaji udžbenika samo djelimično u funkciji razvoja ekološke svijesti kod učenika, njih 29% smatra da jesu u većoj mjeri, 8% da su sasvim dovoljno, i 5% nastavnika smatra da su sadržaji udžbenika izuzetno u funkciji razvoja ekološke svijesti kod učenika.

Rezultati istraživanja su pokazali kako postoji statistički značajna povezanost radnog iskustva nastavnika u nastavi i procjene nivoa funkcionalnosti sadržaja ekologije u udžbenicima vjeronauke u razvoju ekološke svijesti učenika (Skater dijagram 2).

Iz skater-dijagrama (Grafikon 7) vidljivo je kako porast na skali radnog iskustva prati statistički značajan pad na skali funkcionalnosti sadržaja ekologije u udžbenicima osnovnoškolske Islamske vjeronauke u razvoju ekološke svijesti. Dakle, nastavnici sa dužim radnim stažem sadržaje ekologije u udžbenicima osnovnoškolske Islamske vjeronauke u razvoju ekološke svijesti procjenjuju statistički značajno manje funkcionalnim nego nastavnici sa kraćim radnim stažem.



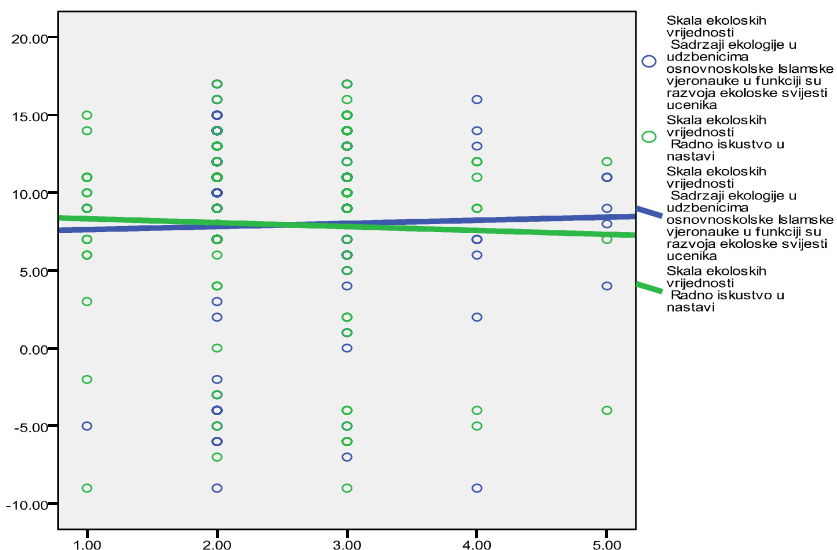
Grafikon 7. Odnos radnog iskustva u nastavi i stava nastavnika o funkcionalnosti sadržaja ekologije u udžbenicima osnovnoškolske Islamske vjeronauke u razvoju ekološke svijesti

U okviru istraživačke baterije uvrstili smo i skalu ekoloških vrijednosti s ciljem da provjerimo da li postoji njena veza sa procjenom nivoa funkcionalnosti sadržaja udžbenika u razvoju ekološke svijesti i sa radnim iskustvom nastavnika.

Rezultati istraživanja (skater dijagram 8) pokazali su kako porast na skali ekoloških vrijednosti prati i pozitivnija procjena funkcionalnosti sadržaja ekologije u udžbenicima osnovnoškolske Islamske vjeronauke u razvoju ekološke svijesti učenika, te da porast na skali radnog iskustva prati pad na skali ekoloških vrijednosti.

Iz skater-dijagrama (Grafikon 8) vidljivo je da nastavnici koji ostvaruju više vrijednosti na skali ekoloških vrijednosti pozitivnijom procjenjuju funkcionalnost sadržaja ekologije u udžbenicima osnovnoškolske Islamske vjeronauke u razvoju ekološke svijesti učenika, te da nastavnici sa dužim radnim iskustvom ostvaruju niže vrijednosti na skali ekoloških vrijednosti

od nastavnika sa kraćim radnim iskustvom. Međutim, registrirana povezanost varijabli nije statistički značajna.



Grafikon 8. Odnos vrijednosti na skali ekoloških vrijednosti i stava nastavnika o funkcionalnosti sadržaja ekologije u udžbenicima osnovnoškolske Islamske vjeronauke u razvoju ekološke svijesti i radnog iskustva u nastavi

Iako nije statistički značajan rezultat, interesantno je da nastavnici sa kraćim radnim iskustvom pokazuju više vrijednosti na skali ekoloških vrijednosti, te da zahvaljujući tome sadržaje ekologije u udžbenicima osnovnoškolske Islamske vjeronauke procjenjuju funkcionalnijim u razvoju ekološke svijesti učenika. Dakle, treba kod nastavnika razvijati ekološke vrijednosti i time ih učiniti senzibilnijim i kompetentnijim za kreiranje i realiziranje sadržaja ekologije u nastavi osnovnoškolske Islamske vjeronauke koji će biti u većoj mjeri u funkciji razvoja ekološke svijesti kod učenika.

I, na kraju, istraživački rezultati su pokazali da postoji statistički značajna povezanost stepena ekološke svijesti nastavnika sa procjenom ekološke svijesti učenika.

Nastavnici koji pokazuju viši stepen ekološke svijesti u statistički značajno većoj mjeri ( $\text{sig.}=.005$ ) procjenjuju i stepen ekološke svijesti kod svojih učenika (ANOVA 1). Možemo

zaključiti da nastavnici zahvaljujući tome bolje organiziraju nastavni proces u funkciji razvoje ekološke svijesti učenika, te postojeće sadržaje u udžbenicima u većoj mjeri usmjeravaju tako da budu u većoj mjeri u funkciji razvoja ekološke svijesti kod učenika.

ANOVA 1. Povezanost stepena ekološke svijesti nastavnika sa procjenom ekološke svijesti učenika i funkcionalnosti sadržaja ekologije u udžbenicima osnovnoškolske Islamske vjeronauke

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Kako ocjenjujete stepen ekološke svijesti Vaših učenika	Between Groups	24.176	24	1.007	2.195	<b>.005</b>
	Within Groups	34.414	75	.459		
	Total	58.590	99			
Sadržaji ekologije u udžbenicima osnovnoškolske Islamske vjeronauke u funkciji su razvoja ekološke svijesti učenika	Between Groups	24.040	24	1.002	1.493	.097
	Within Groups	50.320	75	.671		
	Total	74.360	99			

Zaključno o hipotezi: U potpunosti je odbačena hipoteza koja je glasila: “Pretpostavljamo da nastavnici Islamske vjeronauke smatraju kako su sadržaji ekologije u osnovnoškolskim udžbenicima Islamske vjeronauke u funkciji razvoja ekološke svijesti, te da podjednak značaj daju svim faktorima utjecaja i aktivnostima u školi u funkciji razvoja ekološke svijesti kod učenika”, budući da su istraživački rezultati pokazali kako nastavnici smatraju da sadržaji u udžbenicima Islamske vjeronauke nisu u dovoljnoj mjeri oblikovani tako da budu u funkciji razvoja ekološke svijesti kod učenika, te da nastavnici ne daju podjednak značaj svim faktorima utjecaja i aktivnostima u školi u funkciji razvoja ekološke svijesti kod učenika. Naime, nastavnici smatraju da najveći utjecaj na stavove mladih prema životnoj sredini ima porodica, slijede je škola, zatim mas-mediji, vršnjaci, a najmanji utjecaj ima slobodno vrijeme.

## **Zaključak**

Uvidi u relevantne teorijske izvore potvrdili su kako, između ostalog, islamsko odgojno djelovanje u školi kroz nastavu Islamske vjeronauke treba biti usmjereno i na razvijanje ekološke svijesti kod učenika.

Rezultati istraživanja su pokazali kako nastavnici smatraju da sadržaji u udžbenicima Islamske vjeronauke nisu u dovoljnoj mjeri oblikovani tako da budu u funkciji razvoja ekološke svijesti kod učenika, te da nastavnici ne daju podjednak značaj svim faktorima utjecaja i aktivnostima u školi u funkciji razvoja ekološke svijesti kod učenika. Naime, nastavnici smatraju da najveći utjecaj na stavove mladih prema životnoj sredini ima porodica, slijede je škola, zatim mas-mediji, vršnjaci, a najmanji utjecaj ima slobodno vrijeme. S druge strane, nastavnici su školske faktore rangirali po stepenu utjecaja na odgoj i obrazovanje učenika za zaštitu životne sredine na sljedeći način: 1. Stručna osposobljenost nastavnika, 2. Didaktičko-metodička osposobljenost nastavnika, 3. Posjete, izleti, ekskurzije, 4. Nastava, 5. Društveno-korisni rad, 6. Udžbenici, 7. Javna i kulturna djelatnost škole, 8. Odjeljenska zajednica, 9. Školski ambijent, 10. Slobodne aktivnosti učenika i 11. Učenička štampa.

Istraživački rezultati impliciraju sljedeće:

- u studijskim programima za edukaciju nastavnika Islamske vjeronauke treba intenzivirati sadržaje koji su u funkciji razvoja njihove ekološke svijesti i razvoja kompetencija za intenziviranje kvaliteta ekološke svijesti učenika,
- u kontinuiranoj edukaciji nastavnika Islamske vjeronauke treba staviti akcenat na razvoj kompetencija nastavnika za implementaciju obrazovne i odgojne funkcije osnovnoškolske Islamske vjeronauke u zaštiti i unapređivanju životne sredine,
- kod nastavnika treba razvijati ekološke vrijednosti i time ih učiniti senzibilnijim i kompetentnijim za kreiranje i realiziranje sadržaja ekologije u nastavi osnovnoškolske Islamske vjeronauke koji će biti u većoj mjeri u funkciji razvoja ekološke svijesti kod učenika.

## Literatura

- Adilović, Z. (2001). Islam i odnos prema prirodi. *Novi horizonti*, str. 9-11.
- Arif, M. (2000). *Hiljadu i jedan hadis*. Bihać: Islamska pedagoška akademija.
- Begović, N. (2007). Ka islamskom ekološkom pravu. *Zbornik radova Fakulteta islamskih nauka Sarajevo*. br.12, str. 161-179.
- El-Buhari, Muhammed b. Ismail (2008). *Buharijeva zbirka hadisa = Sahihu-l-Buhari I*, (prijevod Hasan Škapur i saradnici). tom 1, Sarajevo: Visoki saudijski komitet.
- El-Buhari, Muhammed b. Ismail (2009). *Buharijeva zbirka hadisa = Sahihu-l-Buhari I*, (prijevod Hasan Škapur i saradnici). tom 2, Sarajevo: Visoki saudijski komitet.
- El-Qaradawi, Y. (2002). *Značaj vremena u životu muslimana*. Sarajevo: Muslimansko bratstvo.
- El-Kardavi, J. (avgust 2005). Islam i očuvanje okoline. *Novi horizonti*, str. 14-17.
- Elsergani, R. (septembar 2012). Posadi biljku pa makar bio i sudnji dan. *Novi horizonti*, str. 18-20.
- Fajgelj, S. (2004). *Metode istraživanja ponašanja*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
- Karić, E. (septembar 2008). Ekološke poruke Kur'ana. *Novi Muallim – Časopis za odgoj i obrazovanje*, str. 64-69.
- Korkut, B. (1992). *Kur'an s prevodom*. Medina Munevvera: Kompleks Hadimu-l-Haramejni-š-Šerifejni-l-Melik Fahd za štampanje Mushafi Šerifa.
- Kundačina, M. (1998). *Činioci ekološkog vaspitanja i obrazovanja učenika*. Užice: Učiteljski fakultet.
- Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.
- Nasr, S. H. (1992). *Čovjekov susret sa prirodom*. Sarajevo: Svjetlost.
- Vujević, M. (2002). *Uvođenje u znanstveni rad u području društvenih znanosti*. Zagreb: Školska knjiga.



## **THE QUALITY OF THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL AWARENESS THROUGH ISLAMIC EDUCATION AT SCHOOLS**

Nermin Tufekčić, PhD

### *Abstract*

The aim of this paper was to examine the quality of the development of ecological awareness through Islamic Education at schools, i.e. based on Islamic Education teachers' stances to determine the extent to which ecology-related content in elementary school textbooks stimulates the development of students' ecological awareness, and to examine the teachers' attitudes towards the factors of influence and school activities promoting the development of students' ecological awareness.

A theoretical analysis method and a descriptive analytical survey method were used. A survey technique was used to gather data. When it comes to research instruments, the Ecology-related Questionnaire for Teachers (UpN - Kundačina, 1998) and the Ecology Values Scale (SV-3, Kundačina, 1998) were used. The research sample consisted of 120 elementary and 120 high school teachers.

The results showed that the teachers found the content in the Islamic religion textbooks not adequately designed to support the development of students' ecological awareness, and confirmed that the teachers do not assign equal importance to all environmental factors of influence and school activities encouraging the development of students' ecological awareness: the greatest influence on young people's attitudes towards ecology exerting family, followed by school, the mass media, peers, while the least influence being exercised by the students' spare time.

In conclusion, the need to intensify Islamic educational school activities developing the quality of students' ecological awareness is highlighted.

**Keywords:** ecological awareness, educational activity, factors of ecological education, educational media

د. نرمين توفكشيتش، كلية التربية الإسلامية، جامعة زينتسا

## جودة تنمية الوعي البيئي من خلال النشاط التربوي الإسلامي في المدرسة

### الملخص

كان الهدف من هذا البحث هو دراسة جودة تنمية الوعي البيئي من خلال النشاط التربوي الإسلامي في المدرسة: من خلال مواقف معلمي التربية الإسلامية تحديد مدى تأثير محتوى كتب علم الدين الإسلامي عن البيئة في الكتب المدرسية الابتدائية في توظيف لتنمية الوعي البيئي لدى الطلاب، وكذلك تحديد عوامل التأثير والأنشطة المدرسية التي توظف في تنمية الوعي البيئي لدى الطلاب.

ومن طرق البحث، تم استخدام طريقة التحليل النظري وطريقة المسح التحليلي الوصفي واستخدمت تقنية الاستبيان. ومن أدوات البحث، تم استخدام استبيان للمدرسين عن البيئة (UpN – Kundačina, 1998)، ومقياس القيم البيئية (SV-3, Kundačina, 1998) وشارك في عينة البحث 120 مدرساً من المدارس الابتدائية و 120 أستاذاً من المدارس الثانوية. وأظهرت نتائج البحث أن المدرسين وجدوا أن محتويات الكتب المدرسية لعلم الدين الإسلامي لم تكن مصممة بما يكفي للعمل في تنمية الوعي البيئي لدى الطلاب، وأكدت أن المعلمين لم يولوا أهمية متساوية لجميع عوامل التأثيرات البيئية والأنشطة في المدرسة في وظيفة تنمية الوعي البيئي لدى الطلاب: و للعائلة تأثير أكبر في مواقف الشباب تجاه البيئة، تليها المدرسة، ثم وسائل الإعلام، والأقران، وأما العامل الأقل تأثيراً فكان أوقات الفراغ.

وفي الختام، هناك حاجة إلى تكييف النشاط التربوي الإسلامي في المدرسة من أجل تنمية جودة الوعي البيئي لدى الطلاب.

الكلمات الأساسية: الوعي البيئي، النشاط التربوي، عوامل التربية البيئية، وسائل الإعلام التربوية